

УДК [821.161.2:821.161.1]:82.0(477)

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КУЛЬТУРІ НЕОРЕАЛІСТІВ

Людмила Рева-Левшакова, д-р філол. наук, проф.

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
reva71@bk.ru*

У статті привертається увага до маловідомих та забутих фактів своєрідного переплетіння долі І. Буніна й М. Горького та Т. Шевченка. Подані авторські приклади про зацікавленість відомих російських письменників творчістю і життєвою долею великого українця. Знайдено поодинокі висловлювання та оцінки творчості Тараса Шевченка В. Винниченком. Висловлена головна думка, котра об'єднує відомих авторів-неореалістів у ставленні до постаті Кобзаря: глибока повага не тільки до творчої спадщини великого українця, а й до характеру цієї неординарної особистості, до його складної життєвої долі.

Ключові слова: *неореалісти, спадщина Тараса Шевченка, переплетіння долі.*

Століття минають і з кожним своїм кроком змінюють культурно-історичне розмаїття світу. З часом новий крок стає вже минулим і перетворюється на фундамент традицій, відштовхуючись від яких з'являється знову дещо нове і невідоме для того, щоб перетворитися через деякий часовий відрізок у зрозуміле, відоме і минуле. Цими невидимими кроками-ланцюжками наповнений безмежний великий світ із безліччю мікросвітів для того, щоб жити, рухатися, перетворюватися й змінюватися. Так, у літературному процесі можна віднайти безліч традицій із попередніх часів і помітити перспективи відкриттів наступного часу. Такий взаємозв'язок цілком логічний за філософськими вимірами, а в літературознавстві є неоціненим матеріалом для досліджень. Ланцюги художніх традицій існують між століттями, національними культурами, творчими угрупованнями і окремими постатями. Наша вітчизняна культура подарувала світу чимало талантів. Однак постать Т. Шевченка посідає особливе місце: він національний поет, життя і художній спадок якого стали емблемою українського народу.

Про вплив Т. Шевченка на його сучасників, співвітчизників та митців інших культур писали ще за часів поета. Різні дослідження з'являлися протягом зміни епох. Ми дізнавалися про Т. Шевченка як поета, митця, письменника, як революціонера й демократа, як учня і вчителя, товариша, нареченого, сина, навіть іміджмейкера. На часі і нова тема про Т. Шевченка і неореалістів, стильова домінанта яких вже більш-менш окреслена у останні роки.

Серед численного кола вітчизняних неореалістів, на неореалістичний доробок яких вказував В. Фащенко [8], та російських неореалістів особливу увагу привертають постаті першозначущої величини: В. Винниченка, І. Буніна, М. Горького. І, хоча, їхні стосунки не безхмарні, однак прикрі непорозуміння не заважали цим авторам цінувати творчу вартість один одного і однаково поважати, дивуватись і зачаровуватись талантом поетичного і художнього мистецтва Т. Шевченка.

Химерно поєднані життєві шляхи І. Буніна й М. Горького з долею українського поета. Його перебування в Петербурзі, де вирішувалося питання вільного майбутнього, до якого були причетні відомі й маловідомі люди, увійшло в історію шевченківського визволення, а потомки причетних до цієї історії в майбутньому випадково потрапили до кола особистих стосунків чи родинних зв'язків із російськими митцями. Відомо, що М. Горький у 1919 році передав у подарунок Пушкінському Будинку 46 аркушів з малюнками Т. Шевченка, а у 1920 році — автограф Т. Шевченка. Ці раритети були придбані ним у Марії Ігнат'євни Закревської, яка була онукою Ганни Іванівни Закревської, котрій Т. Шевченко присвятив 1848 року вірш «Г. З.». Пізніше, у 1930 році ці малюнки, на прохання М. Горького, були передані до Харківської картинної галереї. Так дві Закревські, Марія та Ганна, через покоління поєднали долі Т. Шевченка й М. Горького. Ганні Т. Шевченко присвятив вірш, увіковічив у портреті та, за свідченням В. Югова, подарував доньку. Марії присвячено епопею «Жизнь Клима Самгина».

Цікавість І. Буніна до Т. Шевченка мала особистий характер через цінування власного родоводу та намагання встановити якомога більше зв'язків із шляхетними сімейними лініями. Особливу увагу І. Бунін приділяв ролі Василя Жуковського у звільненні поета, адже В. Жуковський був позашлюбним сином предка І. Буніна — Афанасія Буніна. Факту причетності свого предка до шевченкового визволення І. Бунін приділив увагу у чи не єдиній статті, написаній до тридцятиріччя від дня смерті українського поета: «Памяти Т. Г. Шевченко». З невідомих причин стаття не включена до жодної зі збірок бунінських творів, залишившись друкованою прерогативою журналу «Орловский вестник» (№ 56 від 26 лютого 1891 р.), де починав свою творчу діяльність І. Бунін. У статті двадцятиоднорічний майбутній Нобелівський лауреат розповідає про життя поета. З іронічним поди-

вом описує «вчителів» Т. Шевченка, які і гадки не мали, що цькують генія, якому все-таки поталанить утвердитися у своєму призначені. Приділяє увагу опису характеру поета: «По характеру, по своему простому образу жизни, Тарас Григорьевич был замечательным человеком. Все знакомые любили поэта за его искренность, задушевность и малороссийский юмор. Его, например, страшно любили дети, а «кого любят дети, тот еще не совсем поганый человек», по его же выражению. Рассказывают, что дамы любили шутить над его мешковатостью и повторяли, что «в него нелегко влюбиться», Тарас Григорьевич в ответ им напевал с доброю улыбкой:

Дунул ветер и Авдей
 Полюбился снова ей,
 Дунул ветер еще раз
 И полюбится Тарас... [1].

Можна помітити у використанні імені особливу поважність до постаті поета і жаль з приводу нелегкої долі: «...то, что светилось в песнях и думах Тараса Григорьевича, было сразу заметно и в его характере. Только в первых, как в выразителях его лучших поэтических минут, было больше грусти, оставленной невеселой судьбой» [1].

З юнацькими захопленнями І. Буніна пов'язаний і факт його подорожі до Шевченкової могили. В. Муромцева-Буніна писала про те, що у 1890 році І. Бунін вирішив побувати на могилі поета, якого вже як півроку вважав своїм кумиром, великим поетом і «окрасою російської літератури»: «... он восхищался, как всю эту несказанную красоту своей родины воплотил в своей поэзии простой крестьянин Тарас Шевченко! <...> он признавался, что ни одна могила великих людей его так не трогала, как могила Шевченко <...> Простая, с белым крестом, а рядом окруженная мальвами, маком и подсолнечниками белая хатка, мечта, не сбывшаяся в жизни Шевченко. В хатке на стене — большой портрет поэта, а на столе — «Кобзарь». Это особенно расстроило Бунина, который остро переживал его тяжелую жизнь, одиночество и нищету...» [7, с. 110].

Знайомство І. Буніна із Т. Шевченком сталося завдяки листуванню з перекладачем «Кобзаря» російською мовою І. Белоусовим, який у січні 1889 року надіслав І. Буніну свою книгу «Из «Кобзаря» Т. Г. Шевченко». У 1897 році І. Бунін опікувався виданням поеми «Гайдамаки» у перекладі І. Белоусова в Москві. А у 1900 році сам бе-

реться за переклад із «Кобзаря», перекладає дві строфи із «Заповіту» (можливо тому, що весь текстовий вірш був невідомим, оскільки перебував під цензурною заборонаю) та вірш «Закувала зозуленька...». Згадка про Т. Шевченка з'явилася й у повісті «Деревня» 1910 року. Роздуми про долі відомих письменників І. Бунін передає через роздуми одного із персонажів: «Боже милостивый! Пушкина убили, Лермонтова убили, Писарева утопили, Рылеева удавили... Достоевского к расстрелу таскали, Гоголя с ума свели... А Шевченко? А Полежаев?» [2, с. 103]. У романі «Жизнь Арсеньева» (1930) натрапляємо на репліку: «Это Шевченко, — абсолютно гениальный поэт». Багато років потому Г. Кузнецова згадувала, як І. Бунін скаржився на нестачу слів для перекладів Т. Шевченка. Він казав: «як перекласти «скиглить чайка», «за байраком байрак, — в полі могила. Із могили встає козак сивий похилий». Мабуть нестача російських слів-замінників стала на заваді юнацької мрії І. Буніна перекласти поезію Т. Шевченка.

Питання про можливість першого ознайомлення М. Горького з творчістю Т. Шевченка залишається полемічним до цього часу. Оскільки сам М. Горький у листі від 29 березня 1933 року до українського літературознавця і мистецтвознавця Івана Федоровича Єрофеева писав: «Впервые я читал Шевченко еще юношей, в Казани, в конце 80-х годов. Тогда ходили по рукам сборники запрещенных цензурой стихов — рукописные. Помню, что мне очень понравились четверостишие «И день иде, и ничь идет», а также «Катерина» <...> Стихи Шев [ченко] вообще очень нравились мне» [6, с. 295]. Дослідник А. Мацай наводить аргументи, що це сталося ще на початку 80-х років під час перебування М. Горького «у людях» у Нижньому Новгороді. Спираючись на спогади письменника про те, що він ще тринадцятирічним полюбляв гортати «величезні томи» журналів «Огонек», «Нива», «Живописное обозрение», де у період з 1880–1881 років були надруковані п'єса «Назар Стодоля» та ілюстрації до неї (Огонек. — 1880. — № 48–50), біографічна стаття без підпису «Тарас Григорьевич Шевченко» і його автопортрет (Огонек. — 1881. — № 1. — С. 11, 12–15, 55–56.). У цій статті автор здебільшого спирався на вже відому працю М. Добролюбова «Кобзарь Тараса Шевченко» (Современник. — 1860. — Кн. 3), яка стала першою спробою переказу автобіографії поета. У «Живописном обозрении» з ініціативи редакції без авторства друкувалися вірш «На

мотив Т. Шевченко», малюнок «Шевченко в мастерской», замітка «Могила Шевченки». Особлива увага в цих виданнях зверталася на ілюстрації і малюнки до творів: «Наймичка» (Живописное обозрение. — 1880. — № 35. — С. 165), «Гайдамаки» (Нива. — 1881. — № 40. — С. 876–877), «Утоплена» (Нива. — 1881. — № 36. — С. 792), «Причинна» (Нива. — 1882. — № 3. — С. 57), «Катерина» (Нива. — 1884. — № 1. — С. 4–54).

В тому ж листі до І. Єрофєєва автор згадував: «Летом 97 и 98-го гг., живя в Мануйловке <...>, я читал Шевченко на украинском языке крестьянам; книжка дана мне была учителем Самойленко, кажется — львовское издание» [6, с. 295]. У спогадах К. Пешкової «О жизни А. М. Горького в Мануйловке» є згадки про те, що М. Горький читав селянам «Кобзар» Т. Шевченка: «Еще больше времени, чем в первый приезд, уделял Алексей Максимович общению с местными крестьянами. Нередко устраивая чтения, чаще всего на берегу реки Псел, во время варки ухи после рыбной ловли, или в лесу. Вел с ними беседы и на политические темы. Читал мануйловцам Короленко, Чехова, Шевченко. Как рассказывали мне в 1948 г. старики, некоторые из них до сих пор помнят чтение «Кобзаря» Шевченко...» [5].

Під час головування у видавничому товаристві «Знание» у 1902 році першочерговим завданням М. Горький поставив видати твори Т. Шевченка у перекладі російською мовою, роботу над цим він доручив І. Белоусову. Рукописом І. Белоусова М. Горький був не задоволений, мабуть, з тих же причин, що і І. Бунін, коли писав про те, як перекласти «скигнить чайка», «за байраком байрак». Це видання з'явилося 1906 року, хоча бездоганим тоді його не називали, в такому варіанті переклад лишається і донині.

Згадав М. Горький Т. Шевченка у своїх лекціях, які він читав робітникам на Капрі 1908–1909 років. Пафосним рефреном через весь розділ про українську літературу проходить вираз «Шевченко — первый истинный демократический поэт», «у которого, к сожалению, мало учились наши поэты, как надо воспринимать и чувствовать народную жизнь, как широко надо брать ее» [4, с. 189]. Не оминув і Шевченка-малюра, згадуючи про те, що Т. Шевченко був учителем першого російського жанриста П. Федотова, який започаткував школу російських художників-реалістів. У підшивці газети «Правда» за 1938 рік можна віднайти передрук тез про Т. Шевченка з капрійських лекцій (№ 238 від 29 серпня).

1912 року М. Горький звертається до імені українського поета у статті-відповіді на анкету «Украинской жизни» «О русской интеллигенции и национальных вопросах», де говорить: «Каждый духовно здоровый человек являет собою как бы туго свернутую хартию, написанную впечатлениями исторического бытия его племени, его предков. В счастливых условиях эта хартия, развертываясь, обогащает нас такими радостными явлениями, как Шевченко, Пушкин, Мицкевич» [5, с. 70].

Не байдужим був М. Горький і до встановлення пам'ятника Т. Шевченку в Харкові 23 березня 1935 року; він надіслав вітальне слово, що було опубліковане в газеті «Правда» (1935. — 24 березня. — С. 3).

Поодинокую лишається промова В. Винниченка з нагоди 51 роковини смерті поета. Цю промову надруковано під назвою «Філософія і етика Шевченка» в київському часописі «Дзвін» (1913. — № 2. — С. 88–93), а з назвою «Геній України» вона друкувалася в 1914 році в часописі «Дзвін» (ч. 2) та Санкт-Петербурзькому часописі «Заветы» (ч. 2). Автор промови закликає вчитатися у Т. Шевченка, зрозуміти його віру, етику, філософію, його «велике чуття, велике страждання й велику любов». Він пише про те, що тільки вдумавшись у це багатостраждальне життя, можна зрозуміти, скільки «геройської, мовчазної, стихійної сили» [3, с. 29] мав Т. Шевченко, «кожна кривда його не минула, а болюче вражала» [3, с. 31]. В. Винниченко порівнює поета з Сократом та Л. Толстим, знаходячи спільне в цільності й гармонії тіла й душі, гармонії світогляду і життя [3, с. 28]. Сила промови відбивається в особливій стильовій майстерності В. Винниченка, для якого краса слова залежала від тонкощів почуттів і відвертості думок. Тому цю промову можна розібрати на цитати до тем релігії, моралі, соціальної нерівності. Останній абзац відбиває думки не тільки періоду початку минулого століття, але й сучасного етапу розвитку українського суспільства, для якого «Шевченко — живий, реальний симбіоз нашого народу. В його особі історія зареєструвала той стан нашої нації, в якому вона тоді перебувала. І Шевченко — ні однією рисою не зрадив самому собі, своїй селянській, народній історії. Гармонія життя і думання його не порушена ні в який бік. Все, що дало життя нашому народові, всі болі, всі скарби його, все це Шевченко побожно передав нам у своїх кривдах наймита, в муках в'язня, в пониженню солдата, в своїх вогневих, болючих піснях кобзаря! Він єсть сама Мо-

скалева криниця, з якої може пити всякий, кого мучить згага, хто йде тим тяжким степом, що називається життям» [3, с. 34].

Отже, по-різному відбивається зацікавленість постаттю Тараса Шевченка в публіцистиці та художній творчості І. Буніна, В. Винниченка, М. Горького, але об'єднує відомих авторів-неореалістів глибока повага не тільки до творчої спадщини великого українця, а й до його складної життєвої долі та характеру неординарної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бунин И. А. Памяти Т. Г. Шевченко / И. А. Бунин // Орловский вестник. — 1891. — № 56. — 26 февраля.
2. Бунин И. А. Повести и рассказы / И. А. Бунин ; [сост., предисл. и комм. А. Саакянц]. — М. : Правда, 1982. — 576 с.
3. Винниченко В. К. Філософія і етика Шевченка / В. К. Винниченко // Винниченко В. К. Публіцистика / [упор. і ред. В. Бурбела]. — Нью-Йорк — Київ, 2002. — С. 28–34.
4. Горький М. История русской литературы / М. Горький. — М. : Художественная литература, 1939. — 340 с.
5. Горький М. Материалы к исследованию / Под ред. В. А. Десницкого. — Л. : Издательство Академии наук СССР, 1954. — 552 с.
6. Горький М. Собрание сочинений : в 30-ти тт. / М. Горький. — М. : Гослитиздат, 1956. — Т. 30. — 820 с.
7. Муромцева-Бунина В. Н. Жизнь Бунина (1870–1906). Беседы с памятью / В. Н. Муромцева-Бунина. — М. : Советский писатель, 1989. — 507 с.
8. Фашенко В. В. Історія української літератури ХХ віку : [програма] / В. В. Фашенко. — Одеса : [б. в.], 1998. — 29 с.

ОБРАЗ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО В КУЛЬТУРЕ НЕОРЕАЛИСТОВ

Людмила Рева-Левшакова, д-р філол. наук, проф.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье освещаются малоизвестные и забытые факты переплетения судеб И. Бунина и М. Горького с судьбой Т. Шевченко. Поданы примеры из публицистики и художественного творчества известных русских писателей о их заинтересованности творчеством и человеческой судьбой великого украинского поэта. Представлены единичные высказывания В. Винниченко с оценкой наследия Тараса Шевченко. Сформулирована главная мысль, которая объединяет русских и украинского авторов-неореалистов в отношении к личности Кобзаря: глубокое уважение не только к его творческому наследию, но и к характеру этой неординарной личности, его сложным жизненным ситуациям.

Ключевые слова: *неореалисты, наследие Тараса Шевченко, переплетение судеб.*

THE IMAGE OF TARAS SHEVCHENKO IN THE NEOREALISTS' CULTURE

Lyudmila Reva-Levshakova, doctor of philology, professor

Odessa National University named after I. I. Mechnikov

On the influence of T. Shevchenko on his contemporaries, fellow artists and other cultures written during the time of the poet. Various studies have appeared during the change of epochs. We learned about T. Shevchenko as a poet, artist, writer, revolutionary and democrat, student and teacher, friend, fiance, son, even image-makers. Prompt is a topic of interest to writers-neorealists works of Taras Shevchenko. Among the numerous circle of famous Russian and Ukrainian neorealists attention attracted writers V. Vinnichenko, I. Bunin, M. Gorky.

This interest is logical and literary criticism is an interesting material for research. Chains artistic traditions exist between the eyelids, national cultures, creative groups and individuals. Our national culture gave the world a lot of talent. However, the figure of T. Shevchenko holds a special place of national poet's life and artistic legacy which became the emblem of the Ukrainian people.

The article highlights the unheard or forgotten facts intertwining destinies I. Bunin and M. Gorky with the fate of T. Shevchenko. Giving an example of journalism and art of famous Russian writers about their interest and creativity of the human destiny of the famous Ukrainian author. Presented isolated statements V. Vynnychenko in assessing legacy of Taras Shevchenko. It expressed the main idea, which brings together Russian and Ukrainian writers-neorealists with regard to the identity of Bard: a deep respect not only for his literary heritage, but also to his difficult life situations and to the nature of extraordinary personality.

Key words: *neorealists, the legacy of Taras Shevchenko, the intertwining of destinies.*

REFERENCES

1. Bunyn, Y. A. (1891), Pamyaty T. H. Shevchenko [In memory of Taras Shevchenko], Orlovskyy vestnyk [Orlovsky Gazette], no. 56, February 26th [in Russian].
2. Bunyn, Y. A. (1982), Povesty y rasskazy [Novels and Stories], Pravda, Moscow [in Russian].
3. Vynnychenko, V. K. (2002), Publitsystyka [Publicism], New York, Kiev, pp. 28–34 [in Ukrainian].
4. Hor'kyy, M. (1939), Ystoryya russkoy lyteratury [The history of Russian literature], Khudozhestvennaya lyteratura, Moscow [in Russian].
5. Hor'kyy, M. (1954), Materyaly k yssledovanyyu [Materials for the study], Akademy nauk SSSR, Leningrad [in Russian].
6. Hor'kyy, M. (1956), Sobranie sochinenii [Collected Works], (Vol. 1–30), Hoslytyzdat, Moscow [in Russian].
7. Muromtseva-Bunyina, V. N. (1989), Zhyzn' Bunyna (1870–1906). Besedy s pamyat'yu [Life Bunin (1870–1906). Conversations with memory], Sovetskyy pysatel', Moscow [in Russian].

8. Fashchenko, V. V. (1998), Istorya ukraïns'koyi literatury XX viku : prohrama [History of Ukrainian literature of the XXth : program], Odessa [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13 вересня 2016 р.